

Wspieranie ochrony środowiska i przyrody w ramach trzech projekcji WPR w latach 2004–2020

Kamila Musiał

*Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, Zakład Systemów i Środowiska Produkcji,
ul. Krakowska 1, 32-083 Balice k. Krakowa; kamila.musial@iz.edu.pl*

Wprowadzenie

Rolnictwo konwencjonalne typowe dla systemów europejskich, zwłaszcza przemysłowe, od wielu już lat charakteryzuje się szkodliwym oddziaływaniem na środowisko naturalne. Odnosi się to zwłaszcza do jego postępującej intensyfikacji, która potęguje dalsze nasilenie się niekorzystnych procesów dla lokalnych ekosystemów. Do czynników sprzyjających degradacji środowiska naturalnego, w tym zasobów przyrody ożywionej zalicza się m.in. stosowanie nawozów syntetycznych oraz środków ochrony roślin, które eliminują szereg gatunków wrażliwych na takie zabiegi. Istotną grupę w tym zakresie stanowią także różnorodne czynniki produkcji rolnej odpowiedzialne za zanieczyszczenie gleby oraz wód gruntowych (Kaługa, 2009). Jednak, rolnictwo jako szczególnie ważna forma działalności ludzkiej, której celem jest produkcja żywności, jest jednocześnie głównym użytkownikiem przestrzeni geograficznej i produkcyjnej w Polsce. Dzięki temu w przestrzeni zajmowanej przez produkcję rolną istnieje bogactwo różnych ekosystemów o charakterze półnaturalnym. Pełni ona zatem ważną rolę, umożliwiając utrzymanie mozaikowego układu agroekosystemów, które są miejscem bytowania dla bardzo wielu gatunków roślin naczyniowych oraz bezkręgowców i kręgowców. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej od początku wiązało się ze spełnieniem różnorod-

nych wymogów dotyczących standardów sprzyjających ochronie środowiska i przyrody. Już na etapie przedakcesyjnym warunkiem koniecznym dla integracji Polski z UE było szczegółowe opracowanie waloryzacji środowiska przyrodniczego na potrzeby jego ochrony i koegzystencji z rolnictwem. W tym celu na różnych szczeblach samorządów wojewódzkich powoływane były zespoły eksperckie, których zadaniem było oszacowanie najważniejszych zasobów przyrodniczych, w tym związanych z agroekosystemami. Dotyczyło to zatem także rodzimych ras zwierząt hodowlanych oraz starych odmian roślin użytkowych, które także powinny podlegać specjalnej ochronie (Kopeć i Kostuch, 2005).

Ochronę środowiska i przyrody miało zapewnić rozpoczęcie realizacji nowych działań o nazwie rolno-środowiskowe, które były budowane w oparciu o różne motywacje i uwarunkowania. Istotne było zwłaszcza promowanie rolnictwa zrównoważonego oraz ekologicznego. Poza motywatorami o charakterze ekonomicznym, wynikającymi z możliwości otrzymania różnego typu wsparcia, ważne były także uwarunkowania przyrodnicze danych obszarów. Rolnicy prowadzący gospodarstwa na tzw. obszarach problemowych z reguły trudniej osiągają oczekiwane wyniki produkcyjno-ekonomiczne, co wynika m.in. z uprawy gleb o niskiej jakości czy też lokalizacji gospodarstw na terenach o znaczących

ograniczeniach topograficznych. Dlatego, uczestnictwo rolników w różnych działaniach rolno-środowiskowych w większym stopniu obejmowało tereny o bardziej urozmaiconej rzeźbie czy też charakteryzujące się glebami o słabszej przydatności rolniczej (Adamowicz, 2000). Innym czynnikiem zachęcającym rolników do prowadzenia produkcji ekstensywnej, w tym ekologicznej oraz uczestnictwa w programach rolno-środowiskowych była wówczas także wzrastająca świadomość ekologiczna, jak i prośrodowiskowe nastawienie społeczeństwa do otaczającego świata.

Dobrym motywatorem była także możliwość przestawienia się z produkcji większej masy towarowej surowców rolnych na wytwórczość o mniejszej skali, ale wyższej jakości, która również mogła przynosić dochody. Istotną była zwłaszcza koncepcja rolnictwa ekologicznego, wprowadzona kilka dekad wcześniej, bo już w 1981 r., w odpowiedzi na degradujący wpływ rolnictwa intensywnego na środowisko przyrodnicze (Głodowska i Gałązka, 2017). Według tej idei, produkcja ekologiczna została uznana za sprzyjającą zrównoważonemu zużyciu zasobów naturalnych i środowiskowych. System ekologiczny aktywizuje przyrodnicze mechanizmy produkcyjne poprzez stosowanie środków nieprzetworzonych technologicznie, co zapewnia trwałą żyzność gleby i zdrowotność zwierząt oraz wysoką jakość biologiczną produktów rolniczych (Sołtysiak, 1995). Preferowane jest zachowanie i wzbogacenie żyzności gleby poprzez faworyzowanie gatunków roślin i zwierząt, które wykazują odporność na choroby. System ten jest podporządkowany rytmowi procesów przyrodniczych, w związku z czym nie zaburza równowagi w naturze (Zimny, 2007). Sprzyja to także zachowaniu dobrostanu zwierząt oraz ochronie istniejących zasobów genetycznych (Kuş i Jończyk, 2009). Rolnictwo ekologiczne jest także nośnikiem różnych usług ekosystemowych i posiada wiele możliwości ich praktycznego zastosowania. Przyczynia się m.in. do utrzymania krajobrazu kulturowego oraz zachowania bioróżnorodności. Ponadto, ekologiczny sposób prowadzenia pro-

dukcji rolnej zmniejsza problem zanieczyszczenia wód i gleb. Działania stosowane przez tzw. rolników ekologicznych, będące usługami dla agroekosystemów, obejmują m.in.: stosowanie wieloletniego, zróżnicowanego płodozmianu, utrzymanie żyzności gleb i zapewnianie podaży składników pokarmowych. Zakaz stosowania syntetycznych nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin pozwala także na uniknięcie długotrwałych zmian w chemicznym składzie gleby. Wreszcie, prowadzenie wypasu przeżuwaczy na użytkach zielonych umożliwia utrzymanie półnaturalnych ekosystemów łąkowo-pastwiskowych (Luty i in., 2021). Celem opracowania było przedstawienie głównych założeń trzech, zakończonych już projekcji Wspólnej Polityki Rolnej, która odnosiła się do potrzeby ochrony środowiska i przyrody w obszarach rolniczych.

Material i metody

W opracowaniu ukazano w formie retrospektywnej wybrane założenia Wspólnej Polityki Rolnej, odnoszące się do ochrony środowiska i przyrody. Analizą objęto trzy zamknięte już projekcje WPR, które zostały zrealizowane w latach 2004–2006, 2007–2013 oraz 2014–2020. Ocenie zostały poddane programy rolno-środowiskowe i rolno-środowiskowo-klimatyczne, w tym rolnictwo ekologiczne oraz wymogi i zakazy odnoszące się do obszarów Natura 2000. Analiza ta stanowi jedynie przyczynek dla kształtowania szerszych ocen w zakresie różnorodności instrumentów i ich ewaluacji odnośnie polityki ekologicznej w rolnictwie. Dla syntetycznej oceny tych programów zastosowano tzw. klasyczne metody analizy, w tym metodę porównawczą.

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006

Pierwszy krajowy program rolno-środowiskowy został przyjęty w 2004 r. w wyniku negocjacji akcesyjnych i zapisany jako składowa Wspólnej Polityki Rolnej w dokumencie o nazwie Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata

2004–2006 (Bułkowska, 2008). W dokumencie tym, wychodząc z założenia niezbędności rozszerzenia dotychczasowej ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej obszarów wiejskich, zwrócono uwagę na przyrodnicze znaczenie podtrzymania mozaikowego krajobrazu rolniczego, tworzono go przez rozdrobnione gospodarstwa rolne (Kłodziński, 2010). Wskazano także na konieczność zachowania zasobów genowych rodzimych ras zwierząt hodowlanych oraz tradycyjnych odmian roślin użytkowych. Program rolno-środowiskowy realizowany w latach 2004–2006, pomimo wcześniejszych zapowiedzi jego regionalizacji, miał charakter unitarny i ogólnopolski. Był on niejako pionierski i bardzo rozbudowany pod względem struktury wewnętrznej, przez co dla części potencjalnych beneficjentów raczej słabo zrozumiałą. W ochronę środowiska i zachowanie walorów przyrodniczych obszarów wiejskich wpisywało się w tej projekcji PROW działanie 4. o nazwie „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt”. Określano je także mianem Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego (KPR), którego założeniem było utrwalenie wzorców trwałej i zrównoważonej gospodarki rolnej, zwłaszcza na obszarach chronionych i zagrożonych degradacją (PROW 2004–2006, 2004). KPR składał się z 7 pakietów rolno-środowiskowych, których zadaniem było wspomaganie przedsięwzięć wykazujących pozytywny wpływ na środowisko. Zaliczono do tego m.in. utrzymanie pastwisk ekstensywnych. Pakiet ten zakładał przywrócenie lub zachowanie ekstensywnego wypasu na półnaturalnych pastwiskach w sposób gwarantujący utrzymanie walorów florystycznych i miejsc przebywania gatunków zagrożonych wyginięciem. Inny pakiet odnosił się do zachowania lokalnych ras zwierząt gospodarskich, co miało na celu utrzymywanie rodzimych ras bydła, koni i owiec.

Bardzo ważny był także pakiet – rolnictwo ekologiczne, który zgodnie z założeniami PROW 2004–2006 odnosił się do stosowania metod adekwatnych dla takiej produkcji rolnej w ro-

zumieniu Rozporządzenia Rady (WE) 2092/91 i 1804/99 oraz ustawy o rolnictwie ekologicznym. Gospodarstwa ekologiczne ochronę środowiska mają wpisana w podstawowe wymogi instytucjonalne dla tego systemu produkcji. Wspieranie dla rolników w ramach tej pierwszej WPR było dostępne już od momentu przedstawiania gospodarstwa na model ekologiczny (PROW 2004–2006, 2004). Było to możliwe dzięki uchwalonej w 2001 r. ustawie o rolnictwie ekologicznym oraz kolejnych jej nowelizacjach, regulującym warunki prowadzenia produkcji rolniczej i przetwórstwa rolno-spożywczego takimi metodami oraz systemowi kontroli i certyfikacji adekwatnej produkcji i przetwórstwa. Jednak, w latach 2004–2006 tylko niektóre pakiety rolno-środowiskowe można było realizować na terenie całego kraju. Należały do nich: rolnictwo ekologiczne, ochrona gleb, strefy buforowe i zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich. Pozostałe pakiety mogły być wprowadzane tylko w specjalnie wyodrębnionych 69 strefach pilotażowych. W praktyce, programy rolno-środowiskowe miały ograniczony terytorialnie wpływ na środowisko na takich gruntach rolnych, które dotychczas rolniczo nie były użytkowane.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Programy rolno-środowiskowe od 2007 roku były realizowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013, 2011). Wchodziły one w skład osi priorytetowej 2 pt.: „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”. Głównym założeniem programu było promowanie produkcji rolnej, opartej na metodach i technologiach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody. Instytucje przygotowujące program założyły dla niego kilka celów, tworzących zadania podzielone na 9 pakietów. Na tej podstawie wyodrębniono 41 wariantów rolno-środowiskowych, tzn. konkretnych tytułów wspierania. Dla obszarów cennych przyrodniczo, poza popularnym dotychczas pakietem

o nawie: „rolnictwo ekologiczne”, można było wprowadzać na całym obszarze państwa także pakiet „rolnictwo zrównoważone”.

Pakietami adresowanymi do tych obszarów wsparcia były:

- zrównoważone systemy gospodarowania (pakiet 1);
- ekstensywne trwałe użytki zielone (pakiet 3);
- ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk na obszarach Natura 2000;
- ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk poza obszarami Natura 2000;
- zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt i roślin w rolnictwie.

Każdy z pakietów rolno-środowiskowych określał zarówno wymogi stawiane gospodarstwu czy konkretnej działalności objętej wspieraniem, jak też i korzyści płynące dla rolnika stosującego się do tych wymogów. Umowa rolnika z agencją płatniczą miała więc charakter dwustronny. Rolnik zapewniał rezygnację z praktyk rolniczych w istotny sposób negatywnie oddziałujących na środowisko i przyrodę oraz zobowiązywał się do realizacji celów ekologicznych. Państwo, a w jego imieniu agencja rządowa, zobowiązały się jasno i jednoznacznie określić: wymogi, sposób dokumentowania przedsięwzięć pro-środowiskowych, kontrolę poprawności ich wykonania oraz rekompensatę za utracone korzyści i dodatkowo poniesione na te cele koszty. W osi 2 PROW 2007–2013 zawarto także ważne odniesienia dotyczące poprawy środowiska naturalnego i ochrony cennych przyrodniczo zbiorowisk roślinnych, w tym łąkowych i pastwiskowych, położonych na obszarach problemowych. Realizowane było to poprzez działanie „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach ONW”. Jego celem było wspomaganie gospodarstw, które zdecydowały się aktywnie podtrzymać rolnicze użytkowanie ziemi w trudnych warunkach przyrodniczych, w tym zagospodarowanie i podtrzymywanie różnego typu zbiorowisk trawiastych (PROW 2007–2013, 2011).

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

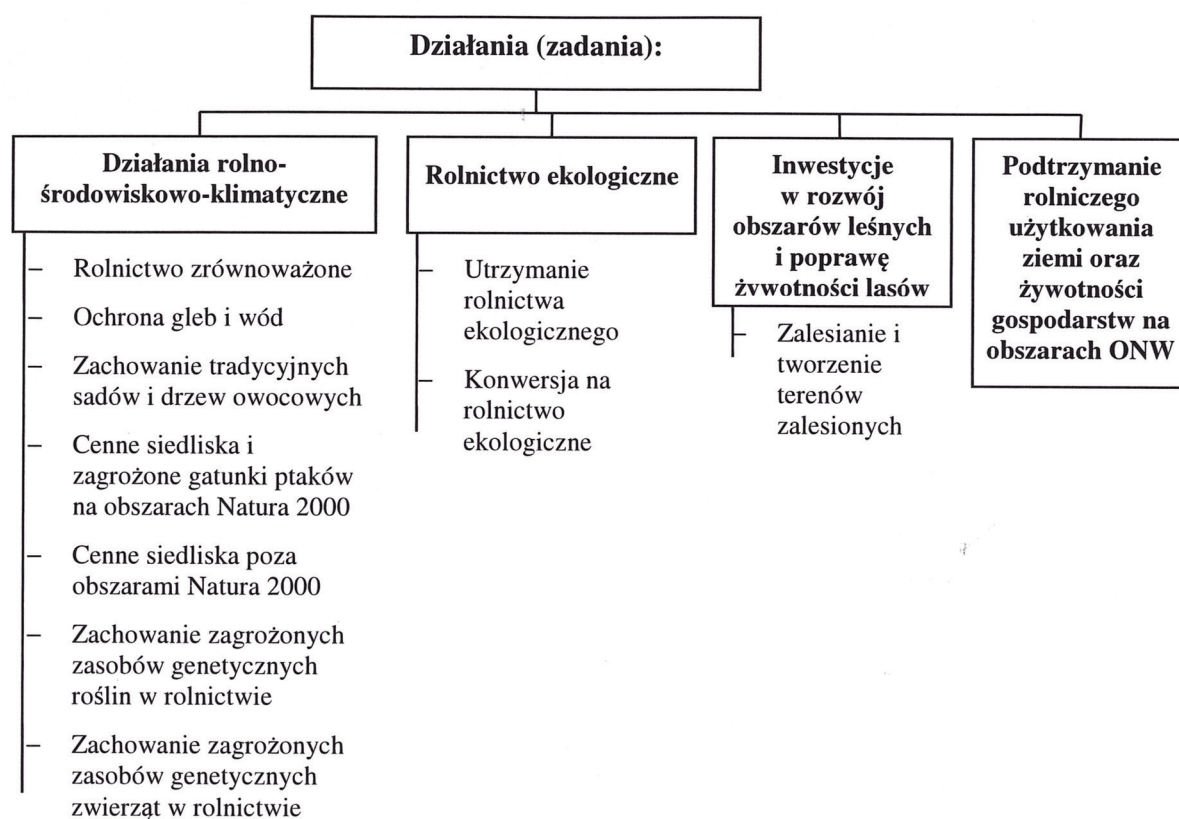
W 2014 r. została wprowadzona kolejna projekcja zadaniowa i finansowa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej w postaci PROW 2014–2020. Została ona poprzedzona ponowną oceną potrzeb sektora rolnego, w tym także w aspekcie wsparcia środowiska przyrodniczego. Na tej podstawie po raz kolejny wskazano na potrzebę odtwarzania i zachowania różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000 oraz na obszarach o znaczących naturalnych utrudnieniach. Zwrócono także uwagę na konieczność promowania zrównoważonych metod gospodarowania poprzez wspieranie rolnictwa zrównoważonego i ekologicznego (PROW 2014–2020, 2017). Wskazano na następujące cele szczegółowe:

- ochronę i wzbogacanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, obszarach z ograniczeniami naturalnymi oraz terenach rolniczych o wysokiej wartości przyrodniczej i krajobrazowej;
- poprawę gospodarki wodnej, m.in. poprzez zwiększenie retencji oraz zwrócenie większej uwagi na problematykę racjonalności nawożenia i stosowania pestycydów;
- zapobieganie erozji gleb poprzez racjonalne zagospodarowanie;
- promowanie tzw. „pochłaniaczy” dwutlenku węgla na obszarach rolnych i leśnych.

Do celów tych ponownie zaliczono także wspieranie zachowania zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich oraz starych odmian roślin uprawnych. Zwrócono również uwagę na potrzebę poprawy świadomości ekologicznej społeczności wiejskiej, w tym świadomości przyrodniczej rolników. W programie wiele z przedsięwzięć zaliczanych formalnie do działań rolno-środowiskowo-klimatycznych i rolnictwa ekologicznego posiadało bezpośrednie odniesienia do ochrony przyrody, zarówno na ogólnie po-

jętych obszarach wiejskich, jak i w konkretnych gospodarstwach rolnych. Działania te i przynależne do nich pakiety lub poddziałania miały charakter fakultatywny, a zatem samo przystąpienie rolników do programu było dobrowolne, jednak zgoda na udział obligowała do realizacji warunków określonych w szczegółowych regulacjach prawnych. Były one jednak obowiązkowe dla państw członkowskich UE, które musiały zagwarantować atrakcyjność ekonomiczną całej unijnej strefy dla rolników. Wspieranie ochrony

przyrody na obszarach wiejskich i w rolnictwie w ramach WPR w latach 2014–2020 było realizowane w sposób rozbudowany w dwóch filarach. W I filarze przeprowadzano je poprzez płatności bezpośrednie, natomiast w II filarze w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW 2014–2020, 2017). Wsparcie prowadzone w II filarze zostało rozszerzone, objęło trzy działania i dziesięć poddziałań (pakietów). Można je także uznać w całości za bezpośrednio związane z ochroną przyrody (ryc. 1).

Ryc. 1. Działania, poddziałania oraz pakiety PROW 2014–2020 odnoszące się bezpośrednio do ochrony przyrody i środowiska

Fig. 1. Measures, sub-measures and packages of CAP 2014–2020 relating directly to nature and environmental protection

Źródło: Opracowanie własne – Source: own study: PROW 2014–2020 (2017); Musiał i& Musiał (2020)

Istotą działań rolno-środowiskowo-klimatycznych w projekcji PROW 2014–2020 była realizacja kilku celów, z których najważniejsze to ochrona środowiska oraz przyrody. Należą tu działania ochronne prowadzone w cennych przyrodniczo siedliskach i obszarach występowania zagrożonych gatunków ptaków. Do działań tych wpisuje się także ochrona różnorodności krajobrazu oraz zagrożonych zasobów genetycznych rodzimych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych. Zadania zostały zrealizowane poprzez stosowanie praktyk i technologii przyczyniających się do zrównoważonego gospodarowania gruntami w celu ochrony gleby, wody oraz klimatu. W dokumencie PROW 2014–2020 było wskazanych dziewięć działań priorytetowych. Obejmowały one m.in. ochronę flory i fauny, powołując się na potrzebę poprawy stanu siedlisk poprzez wprowadzenie ekstensywnego sposobu ich użytkowania. Wymieniona została także potrzeba użycia bardziej radykalnych instrumentów ochronnych – od zmniejszenia lub zaprzestania eksploatacji rolniczej najcenniejszych siedlisk aż do zaniechania prowadzenia na nich produkcji. Wobec subregionalnie postępującej dezagraryzacji oraz powiązanej z nią deanimalizacji, a stąd porzucenia części, zwykle mniej produktywnych gruntów, w tym trwałych użytków zielonych, powstał także problem sukcesji roślinnych (Musiał i Musiał, 2020).

Analiza poszczególnych działań, poddziałań i pakietów PROW 2014–2020 wykazała, że ochrona przyrody była faktycznie przeprowadzana przy uwzględnieniu interesów produkcyjnych rolników, choć w mniej lub bardziej trudnej kohabitacji. Pakiet rolno-środowiskowo-klimatyczny pt. „Rolnictwo zrównoważone” można uznać za chroniący środowisko przyrodnicze na terenach rolniczych poprzez promowanie racjonalnego wykorzystania zasobów przyrody i ograniczenie negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko. Oznacza to, że zapisane wymogi formalne ograniczają dobrowolność zabiegów agrotechnicznych i zobowiązują rolnika do racjonalnego, oszczędzającego środowisko

nawożenia. Rolnicy przystępujący do realizacji tego pakietu mieli obowiązek posiadania planu działalności rolno-środowiskowej. Nie wolno było także w dowolny sposób zmieniać zagospodarowania użytków rolnych, tj. przeprowadzać konwersji trwałych użytków zielonych na grunty orne czy tereny podlegające zalesieniu oraz usuwać remizy śródpolnych i osuszać małych zbiorników wodnych. Obowiązkowe było także podjęcie zobowiązania odnośnie dywersyfikacji upraw w zmianowaniu, gdzie minimalnie musiały znaleźć się 4 gatunki roślin oraz ograniczenia udziału zbóż do 65%. Nawożenie organiczne i mineralne musiało opierać się o plan nawozowy wynikający z bilansu azotu i potrzeb w tym względzie dla poszczególnych upraw, ustalonych poprzez chemiczną analizę gleb. Wymagane było także zbilansowanie materii organicznej w glebach gospodarstwa, co oznaczało potrzebę: stosowania zmianowania i nawożenia organicznego oraz uprawy międzyplonów lub przyorywania słomy. Ponadto, wymogi w stosunku do użytków zielonych dotyczyły ich obowiązkowej pielęgnacji poprzez koszenie lub prowadzenie wypasu zwierząt gospodarskich. Ta suma różnych wymogów miała na celu ograniczenie intensywności nakładczej, tak aby stworzyć lepsze warunki życia dla towarzyszącej rolnictwu dzikiej flory i fauny. Rekompensata za podwyższone koszty produkcji i utracone korzyści wynosiła 400 zł/ha/rok do powierzchni 50 ha. W miarę wzrostu areału gospodarstwa stawka płatności była degressywna i wynosiła 75% i 60% stopy podstawowej.

Podobne zadania i wymogi był zobowiązany spełniać rolnik przystępujący do realizacji pakietu „Ochrona gleb i wód”. Do głównych jego celów zaliczało się zapobieganie erozji glebowej i wodnej oraz utracie substancji organicznej. W ramach projekcji PROW 2014–2020 było to realizowane głównie poprzez utrzymanie na polu tzw. międzyplonów w okresie pomiędzy dwoma plonami głównymi. Celem tego było również wniesienie wkładu w zwiększenie różnorodności gatunkowej flory, np. poprzez wprowadzenie do zmianowania roślin miododajnych. Według za-

łożeń formalnych, wdrażanie tego pakietu miało przyczynić się do zwiększenia liczebności owadów zapylających oraz podtrzymania lub tworzenia siedlisk dla różnych zwierząt kręgowych i bezkręgowych. Poza wymogami w omówionym powyżej pakiecie, dotyczącymi posiadania planu działalności rolno-środowisko-klimatycznej i zachowania stanu trwałych użytków zielonych, rolnik był także zobowiązany do realizacji dziewięciu innych wymagań. Jednym z nich był obowiązek uprawy międzyplonów w formie mieszanek roślin i nie wznawiania zabiegów agro-

technicznych do 1 marca danego roku. Na polach objętych tym pakietem obowiązywał zakaz nawożenia, stosowania pestycydów i herbicydów oraz osadów ściekowych. Wyprodukowana w międzyplonie biomasa musiała zostać przyorana. Czynniki te były formą ograniczenia intensywności produkcji na wskazanych przez rolnika działkach rolnych objętych tym pakietem, a przez to eliminacji lub łagodzenia negatywnego oddziaływania rolnictwa na środowisko przyrodnicze. Dopłaty dla rolników wdrażających ten pakiet wynosiły 450–650 zł/ha.

Tabela 1. Działania rolno-środowiskowo-klimatyczne realizowane w ramach celów PROW 2014–2020 na obszarach Natura 2000

Table 1. Agri-environment-climate measures implemented as part of CAP objectives 2014–2020 on Natura 2000 sites

Lp.	Działania priorytetowe
1.	Poprawa stanu siedlisk przyrodniczych poprzez prowadzenie ekstensywnego sposobu użytkowania
2.	Zaniechanie eksploatacji siedlisk ze względu na wymogi ich ochrony
3.	Monitoring programu rolno-środowiskowego
4.	Odtworzenie siedlisk przyrodniczych poprzez usuwanie nalotu drzew i krzewów na terenach nieleśnych
5.	Odtworzenie siedlisk przyrodniczych poprzez usuwanie gatunków ekspansywnych i obcych gatunków inwazyjnych
6.	Zachowanie siedlisk łąkowych chronionych w ramach Dyrektywy siedliskowej na terenach OSO i OZW ¹⁾
7.	Zachowanie siedlisk ptaków na terenach OSO i OZW
8.	Odtworzenie siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków poprzez poprawę stosunków wodnych
9.	Odtworzenie siedlisk przyrodniczych poprzez koszenie trzciny

Objaśnienia do tabeli: ¹⁾OSO – obszary szczególnie narażone wg klasyfikacji zawartej w PROW; OZW – obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, do których zalicza się obszary Natura 2000, zaakceptowane przez Komisję Europejską lub zgłoszone do akceptacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie – Source: own study based on: PROW 2014–2020.

Szczególnym obszarem zainteresowania były tereny, jak i same gospodarstwa, o wysokim udziale trwałych użytków zielonych. Celem ich wspierania poprzez różne dopłaty było faworyzowanie zachowania takich stanów i cech rolnictwa, które sprzyjają podtrzymaniu cennych walorów przyrodniczych, przy jednoczesnym zminimalizowaniu ich kolidowania z produkcją rolniczą. W szczególności sposób odnosiło się

to do obszarów Natura 2000, na których zwykle prowadzona jest produkcja rolnicza według technologii konwencjonalnej, a zatem systemu uprzemysłowionego, a które są bardzo cenne pod względem przyrodniczym. Obszary Natura 2000 nie są terenami zamkniętymi oraz nie obowiązują na nich wyłącznie zakazy oraz ograniczenia. Na większości takich obszarów jest prowadzona normalna gospodarka, a tylko niektóre przedsięwzię-

cia mogące znacząco negatywnie oddziaływać na walory obszaru muszą zostać ograniczone. W art. 36. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zapisano: „... na obszarach Natura 2000 nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000 ...”. Rolnicy muszą więc liczyć się z faktem, że niektóre realizowane przez nich na obszarach Natura 2000 przedsięwzięcia, m.in.: melioracje, konserwacja rowów odwadniających, budowa urządzeń zatrzymujących wodę, zalesianie, zabudowa siedliskowa, budowa pensjonatów, gospodarstw agroturystycznych, rozbudowa lub remont gospodarstwa czy usunięcie drzew lub krzewów, mogą wymagać wykonania oceny oddziaływania na te obszary (Kaługa, 2009).

Bardzo ważne z punktu widzenia realizacji zadań ochronnych było wdrożenie przez rolników pakietu rolno-środowiskowo-klimatycznego na obszarach Natura 2000 (tab. 1). Poprzez instrumentarium WPR, w tym wsparcie finansowe gospodarstw uczestniczących w realizacji pakietu „Cenne siedliska i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000”, wykonywana była w nich dominująca część działań służących ochronie przyrody.

Rolnik przystępujący dobrowolnie do realizacji tego pakietu zobowiązywał się do poprawy warunków bytowania zagrożonych gatunków ptaków związanych z trwałymi użytkami zielonymi. Ważne było także zapobieganie pogarszaniu się egzystencji cennych siedlisk przyrodniczych położonych na terenie danego gospodarstwa. Stąd też, przystąpienie przez rolnika do tego działania stanowiło zgodę na następujące zakazy:

- przeorywania, wałowania gleby, stosowania osadów ściekowych, podsiewania traw oraz mechanicznego niszczenia struktury glebowej;
- stosowania środków ochrony roślin, poza wyjątkowymi sytuacjami i według wskazanych technologii aplikacji, tworzenia nowych i rozbudowy istniejących systemów melioracyjnych;
- składowania skoszonej biomasy wśród kęp, drzew i zarośli (Przewodnik ..., 2019).

Ponadto, w dokumencie opisującym wymogi dla tego pakietu wskazano szczegółowy tryb postępowania w odniesieniu do ochrony siedlisk lęgowych poszczególnych gatunków ptaków, m.in. derkacza, czajki i wodniczki. Opisano także zasady i warunki ochrony cennych siedlisk przyrodniczych, zaliczanych m.in. do wilgotnych łąk, słonorośli oraz torfowisk (PROW 2014–2020, 2017). Płatności, na jakie mogą liczyć rolnicy z tytułu przystąpienia do realizacji pakietu, były mocno zdywersyfikowane. Ich wysokość mieściła się w przedziale 600–1300 zł/ha/rok. Były one uzależnione od konkretnego, realizowanego zadania ochronnego i z reguły przyjmowały wyższe wartości dla bardziej pracochłonnej i nakładowej ochrony siedlisk przyrodniczych. Także poza obszarami Natura 2000 cenne siedliska zostały objęte wsparciem w celu ochrony ich przez miejscową ludność.

Rolnicy gospodarujący na takich siedliskach, przystępując do realizacji pakietu „Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000” i spełniający wymogi formalne oraz zalecenia i ograniczenia służące ochronie przyrody, mogli liczyć na płatność zbliżoną do omawianej w poprzednim pakiecie.

Tabela 2. Wymogi oraz płatności w ramach PROW 2014–2020 odnośnie ochrony środowiska i przyrody
Table 2. Requirements and payments under CAP 2014–2020 in relation to environmental and nature conservation

Pakiet	Dodatkowe wymogi	Kwoty i stawki wsparcia
Działanie: Rolno-środowiskowo-klimatyczne (M 10)		
Rolnictwo zrównoważone	Obowiązek posiadania planu działalności rolnośrodowiskowej ¹⁾ , obowiązek zachowania wszystkich TUZ ²⁾ . Zastosowanie minimum 4 upraw, prowadzenie analiz chemicznych gleby, opracowanie i przestrzeganie planu nawozowego, uzyskanie dodatkowego bilansu materii organicznej, koszenie lub wypas TUZ, nie stosowanie osadów ściekowych.	400 zł/ha (płatności degresywne)
Ochrona gleb i wód	Siew międzyplonów złożonych z mieszanek minimum 3 gatunków roślin w terminie do 15 IX, zakaz: wznawiania zabiegów agrotechnicznych do 15 III, nawożenia, stosowania pestycydów i herbicydów w międzyplonie, przyorywanie biomasy międzyplonu.	450–650 zł/ha (płatności degresywne)
Cenne siedlisko i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000	Obowiązek: posiadania eksperckiej dokumentacji przyrodniczej, zachowania wszystkich TUZ i elementów krajobrazu stanowiących ostoje dzikiej przyrody. Zakaz: przyorywania, wałowania, stosowania podsiewu i osadów ściekowych, włókania (w wyznaczonych terminach), stosowania środków ochrony roślin, tworzenia i rozbudowy systemów melioracyjnych oraz składowania biomasy.	600–1300 zł/ha (płatności degresywne)
Cenne siedliska poza obszarem Natura 2000	Wymogi jak w Pakiecie opisanym powyżej.	600–1300 zł/ha (płatności degresywne)
Działanie: Rolnictwo ekologiczne (M 11)		
	Obowiązek: posiadania planu działalności ekologicznej, produkcji ekologicznej i odpowiedniego przeznaczenia plonu, corocznego wykonywania zabiegów uprawowych i pielęgnacyjnych, w tym usuwania odrostów i samosiewów, utrzymania minimalnej obsady poszczególnych gatunków roślin, a dla pakietu „Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie” posiadanie minimalnej obsady inwentarza.	535–1882 zł/ha (płatności degresywne)
Działanie: Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (M 13)		
	Płatności na obszarach górskich, problemowych nizinnych, problemowych innych niż górskie – pogórskich. Rolnicy są zobowiązani do podtrzymania działalności rolniczej na użytkach rolnych.	179–450 zł/ha w zależności od typu ONW (płatności degresywne)

Objaśnienia do tabeli: ¹⁾Wymóg wspólny dla wszystkich pakietów rolno-środowiskowo-klimatycznych; ²⁾wymóg wspólny dla większości pakietów rolno-środowiskowo-klimatycznych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie – Source: own study based on: PROW 2014–2020 (2017), Musiał i Musiał (2020).

Ingerencją najdalej wkraczającą w technologię produkcji rolniczej jest podjęcie się przez rolnika produkcji ekologicznej. Jest to odrębny w stosunku do rolnictwa konwencjonalnego czy też uprzemysłowionego system produkcji, obwarowany całym szeregiem categorycznych wymogów. Jego najważniejszym celem jest nie naruszanie równowagi przyrodniczej poprzez zastosowanie w możliwie jak największym stopniu naturalnych metod produkcji. Podstawową zasadą tego systemu rolniczego jest zaniechanie zastosowania w procesie produkcji żywności środków: chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej. Dotyczy to wszystkich gałęzi działalności i etapów produkcji, zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej oraz przetwórstwa żywności. Produkcja rolna musi być prowadzona w oparciu o środki plonotwórcze pochodzenia biologicznego i mineralnego, nie przetwarzane technologicznie. Lista wymogów i ograniczeń, jakim muszą podporządkować się rolnicy, jest zdecydowanie dłuższa, a skrupulatność spełnienia tych warunków podlega kontroli zewnętrznej i warunkuje uzyskanie dopłat rekompensacyjnych, tzn. dopłat do produkcji ekologicznej. Poza szczególnymi wymogami odnoszącymi się wyłącznie do uznania, że prowadzona produkcja spełnia wymogi systemu ekologicznego, rolnik musi także spełnić wszystkie wymienione uprzednio wymogi wskazane dla pakietów rolno-środowiskowo-klimatycznych. W ramach działania „Produkcja ekologiczna” pomoc była udzielana dla sześciu pakietów (typów operacji), mających odniesienie do prowadzonego przez rolnika kierunku produkcji. Mogą to być uprawy: rolnicze, warzywnicze, zielarskie, sadownicze, paszowe czy też ekologiczne trwałe użytki zielone. Przykładowo, aby uzyskać płatności do produkcji ekologicznej prowadzonej na użytkach zielonych, rolnik musiał posiadać określoną przepisami minimalną obsadę zwierząt gospodarskich, tj. alternatywnie lub w koniugacji: bydła, bawołów, danieli, jeleni, koni, kóz, owiec, gęsi lub królików. Obsada ta powinna wynosić m.in. 0,5 DJP/ha użytków zielonych, a we wcześniejszej projekcji – 0,3 DJP/ha. Pielęgnowanie

użytków zielonych mogło odbywać się również poprzez: koszenie, zbiór biomasy i jej sprzedaż lub przekazanie innym gospodarstwom (Przewodnik ..., 2019). Płatności, jakie otrzymywali rolnicy prowadzący produkcję ekologiczną, były bardzo zróżnicowane w zależności od realizowanego pakietu i fazy jego wykonywania. Ich wysokość była uzależniona także od tego, czy gospodarstwo znajdowało się w procesie konwersji czy też proces ten został już zakończony. Płatności wynosiły od 535 zł/ha/rok dla trwałych użytków zielonych po konwersji, do 1882 zł/ha/rok dla upraw sadowniczych.

Kolejnym działaniem mającym istotny wpływ na stan środowiska przyrodniczego w ramach PROW 2014–2020 było wsparcie gospodarstw w ramach „Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami”. Działanie to było skierowane do rolników prowadzących produkcję na obszarach górskich i problemowych innych niż górskie, charakteryzujących się tzw. znaczącymi ograniczeniami (ONW). Od 2019 r. dokonano w UE, a stąd i w Polsce korekty waloryzacji obszarów problemowych w oparciu o nowe kryteria delimitacyjne, co zostało uszczegółowione na szczeblu krajowym. Nowa delimitacja tych przyrodniczych obszarów problemowych została wyodrębniona w oparciu o kryteria biofizyczne, takie jak: długość okresu wegetacji, nawodnienie gleb i ich jakość oraz nachylenie terenu, co zostało precyzyjnie określone w wymogach. Działanie to miało na celu podtrzymanie użytkowania ziemi przez rolników w sytuacji, gdy warunki przyrodnicze są istotną przesłanką w doborze roślin uprawnych i ich oczekiwanego plonowania. Powstaje wówczas realne zagrożenie porzucania przez rolników wcześniej użytkowanej ziemi, co wynika bezpośrednio z braku opłacalności produkcji, zwłaszcza prowadzonej na małą skalę (Musiał, 2019). Są to jednocześnie tereny cenne przyrodniczo, zwłaszcza obszary górskie i podgórskie, dla których zróżnicowane systemy gospodarowania rolniczego mają kluczowe znaczenie dla zachowania bioróżnorodności i walorów

krajobrazowych. Działanie to stanowiło w sposób istotny wzmocnienie innych instrumentów polityki prośrodowiskowej. Potwierdzają to także dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi wskazujące, że aż 80% obszarów Natura 2000, 72% trwałych użytków zielonych oraz 67% użytków rolnych zgłoszonych do programu rolno-środowiskowego w ramach PROW 2007–2013 oraz rolno-środowiskowo-klimatycznego w ramach PROW 2014–2020 znajdowało się w gminach obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Poprzez działanie to realizowane były także następujące cele przekrojowe:

- ochrona i wzbogacenie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000;
- ochrona europejskiego krajobrazu kulturowego;
- poprawa gospodarki wodnej, w tym nawożenia i stosowania pestycydów;
- zapobieganie erozji i poprawa gospodarki glebą.

Płatności, jakie otrzymywali rolnicy przystępujący do realizacji tego działania, miały charakter rekompensacyjny, a ich celem było zmniejszenie lub zniwelowanie niższych dochodów rolników prowadzących produkcję na obszarach problemowych w stosunku do obszarów otaczających. Wynoszą one od 179 zł/ha/rok na obszarach nizinnych ONW do 450 zł/ha/rok dla obszarów górskich (tab. 2). Celem tych płatności już od pierwszej projekcji PROW 2004–2006 było podtrzymanie rolniczego użytkowania ziemi oraz stabilizowanie mieszkańców, którzy jednocześnie są rolnikami w miejscu prowadzenia produkcji rolnej, co było zawsze ważne, zwłaszcza na obszarach górskich (Musiał, 2008).

Problematykę podtrzymywania działań prośrodowiskowych w rolnictwie poprzez wspieranie w gospodarstwach rolnych przedsięwzięć chroniących środowisko przyrodnicze, w tym bioróżnorodność, można odnaleźć także w I filarze WPR. Wśród sześciu rodzajów płatności bezpośrednich, które mogą otrzymać rolnicy, dwa

posiadają taki charakter. Stanowią je – dotacja za zazielenienie oraz płatność związana z produkcją zwierzęcą. Tak zwane „Zazielenienie” jest przedsięwzięciem obowiązkowym dla wszystkich rolników uprawnionych do płatności obszarowych, z tym że rolnicy prowadzący produkcję ekologiczną uzyskują samoistne uprawnienia do tych płatności. Pierwszy obowiązek, który muszą spełniać rolnicy polega na dywersyfikacji upraw. Nie dotyczy on gospodarstw o powierzchni poniżej 10 ha gruntów ornych. Wymogi w tym zakresie dla gospodarstw powyżej tej normy powierzchniowej są jednak niewielkie. Jest to obowiązek prowadzenia co najmniej dwóch upraw, a zatem gatunków roślin, w gospodarstwach do 30 ha gruntów ornych, a w gospodarstwach większych, tj. powyżej 30 ha, co najmniej trzech upraw. Drugą obowiązkową praktyką gospodarowania, do której jest zobowiązany rolnik pobierający płatności obszarowe, jest utrzymanie trwałych użytków zielonych. Dotyczy to obszarów Natura 2000, na których obowiązuje kategoriyczny zakaz przekształcenia ich w inny rodzaj użytku, w tym ich zaorywania. Obejmuje to również wyznaczanie innych cennych użytków, dla których nie ustanowiono planu zadań ochronnych lub planów ochrony.

Dopłaty stanowiące tzw. rentę integracyjną, która jest korzyścią z tytułu członkostwa Polski w UE, są w ocenie społecznej także instrumentem sprzyjającym podtrzymaniu chowu zwierząt gospodarskich, w tym bydła, owiec czy kóz (Sroka i Musiał, 2016). Spośród takich form wsparcia, stanowiących zachętę do chowu przeżuwaczy, najważniejszą rolę odgrywają obecnie działania rolno-środowiskowo-klimatyczne oraz dotyczące rolnictwa ekologicznego. System ekologiczny bywa jednak uciążliwy w praktyce, ponieważ wymaga ścisłej kontroli, jak również certyfikowania stosowanych metod produkcji. Obowiązuje tu zakaz stosowania: sztucznie syntetyzowanych nawozów mineralnych, środków ochrony roślin i antybiotyków. Warunkiem otrzymania dopłat jest także to, że pasza musi pochodzić z własnego gospodarstwa lub jej zakup może być dokonany po uzyskaniu zgody odpowiednich

instytucji. Niezbędny jest również dostęp zwierząt do naturalnych elementów środowiska przyrodniczego, a zatem wypas (Musiał i Walczak, 2017). Jest to ważne także z takiej perspektywy, że prowadzenie ekstensywnej produkcji zwierzęcej w postaci wypasu przeżuwaczy na trwałych użytkach zielonych wspiera tzw. zielone funkcje rolnictwa, które są związane z kształtowaniem krajobrazu kulturowego i ochroną przyrody (Mettera i in., 2010; Sobala, 2014). Pełnią przez to tak istotne w obecnej rzeczywistości funkcje środowiskowe na rzecz podtrzymania różnorodności biologicznej, w tym także na obszarach objętych różnymi formami ochrony przyrody. Zalecane realizowanie takich działań w ramach PROW 2014–2020 jest także to, że mogą być prowadzone niezależnie od pobierania przez rolnika dopłat bezpośrednich oraz korzystania z innych form wsparcia, np. inwestycyjnego.

Wymienione powyżej przesłanki, dotyczące zwłaszcza drobnostadnego chowu przeżuwaczy, były znaczące dla wprowadzonych w ramach I filaru WPR tzw. „Płatności związanych z produkcją”. Są wśród nich płatności do powierzchni wybranych upraw polowych, które ze względu na utratę konkurencyjności na rynkach UE i światowych bez specjalnego wsparcia nie byłyby uprawiane ze względów ekonomicznych. Druga część tych płatności dotyczy właśnie produkcji zwierzęcej. Wspieranie przez ten instrument polega na transferowaniu do rolnika „Płatności zwierzęcych”, gdy stan zwierząt gospodarskich związanych z produkcją pasz bezwzględnych, a zatem: zielonek, siana i kiszzonek mieści się w następujących przedziałach liczbowych dla pojedynczego gospodarstwa: bydło – 3–20 sztuk, natomiast owce – min. 10 sztuk maciorek. Wsparcie to dotyczy więc gospodarstw małych i średnio małych i może spełniać ważną rolę w ochronie przyrody, w tym bioróżnorodności i krajobrazu.

Podsumowanie

Zmieniające się w Unii Europejskiej podejście do problematyki ochrony środowiska i przyrody pozwoliło na rozwinięcie płatności na nowe cele prośrodowiskowe. Takie dotacje podlegały ewolucji w kolejnych projekcjach czasowych i zadaniowych WPR, zmieniały się również wspierane przedsięwzięcia.

Proponowane i realizowane w latach 2014–2020 działania o charakterze rolno-środowisko-klimatycznym różniły się znacząco od analogicznych przedsięwzięć spełnianych we wcześniejszych odsłonach. Przedsięwzięcia takie w perspektywie lat 2014–2020 prowadzone były przez rolników w ramach tzw. wymogów wzajemnej zgodności. Zrezygnowano również ze wspierania ekonomicznego rolników udzielanego za utrzymywanie tzw. stref buforowych. We wszystkich trzech zakończonych już projekcjach WPR położono nacisk na ochronę zasobów genetycznych starych ras zwierząt gospodarskich.

W latach 2004–2020 było także realizowane wsparcie finansowe służące ochronie TUZ, co jednak okazało się nienajlepszym rozwiązaniem. Jest tak, ponieważ pomoc finansowa powinna wiązać się z prowadzeniem rzeczywistej produkcji rolnej, a nie jedynie z utrzymaniem użytków zielonych w celu otrzymania dopłat w ramach PROW. We wszystkich odsłonach WPR było także wyeksponowane rolnictwo ekologiczne, które wyklucza intensywne chów zwierząt, będący głównym źródłem emisji gazów. Obejmuje ono praktyki pozwalające na utrzymanie krajobrazu kulturowego na obszarach wiejskich poprzez zachowanie mozaiki pól. Wraz z brakiem stosowania chemii sprzyja to utrzymaniu, a nawet zwiększaniu lokalnej bioróżnorodności, także poprzez promowanie lokalnych ras zwierząt i starych odmian roślin.

Literatura

- Adamowicz M. (2000). Integracja polityki ekologicznej i polityki rolnej jako droga do zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa. Zesz. Nauk. SGGW, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 40.
- Bułkowska M. (2008). Realizacja Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006. *Wspólnoty Europejskie*, 2 (189): 11–22.
- Głodowska M., Gałązka A. (2017). Impact of organic farming on natural environment within the concept of sustainable development. *Więś i Rolnictwo*, 2 (175): 147–165; doi: 10.7366/wir022017/07.
- Kaługa I. (2009). Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000. Ministerstwo Środowiska. Warszawa, ss. 6–48.
- Kłodziński M. (2010). Zrównoważony rozwój gmin wiejskich na obszarach cennych przyrodniczo. W: Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa, A. Bołtromiuk (red.). Wyd. IRWiR PAN, Seria: Problemy rozwoju wsi i rolnictwa. Warszawa.
- Kopeć S., Kostuch R. (2005). Trawy siedlisk skrajnie wyjałowionych i zakwaszonych w górach i na niżu. *Więś i Doradztwo. Pismo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego*, 1–2: 27–30.
- Kuś J., Jończyk K. (2009). Development of organic farming in Poland. *J. Res. Appl. Agricult. Eng.*, 3 (54): 178–182.
- Luty L., Musiał K., Zioło M. (2021). The role of selected ecosystem services in different farming systems in Poland regarding the differentiation of agricultural land structure. *Sustainability*, 13: 6673.
- Metera E., Sakowski T., Słoniewski K., Romanowicz B. (2010). Grazing as a tool to maintain biodiversity of grassland – a review. *Anim. Sci. Papers Reports*, 28 (4): 315–334.
- Musiał W. (2008). Procesy dostosowawcze i dywersyfikacyjne wsi i rolnictwa Karpat Polskich. W: Monografie, Wydawnictwo IRWiR PAN. Warszawa.
- Musiał W. (2019). Zależne władanie ziemią – wybrane aspekty ekonomiczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
- Musiał K., Musiał W. (2020). Dezagraryzacja i dezanimalizacja na obszarach chronionych województwa świętokrzyskiego – aspekty przyrodnicze, ekonomiczne i instytucjonalne. Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
- Musiał K., Walczak J. (2017). Gospodarstwa ekologiczne nastawione na produkcję zwierzęcą w województwie małopolskim. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 2 (44): 319–333.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (2004). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (2011). Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (2017). Warszawa.
- Przewodnik po działaniu rolnictwo ekologiczne. PROW 2014–2020 (2019). Wydanie III. Warszawa.
- Sobała M. (2014). Krajobrazy pasterskie w Polsce i Europie – wybrane typy, przykłady i formy ich ochrony. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 25: 81–98.
- Sołtysiak U. (1995). O kryteriach w rolnictwie ekologicznym. W: *Rolnictwo ekologiczne od producenta do konsumenta*. Stowarzyszenie EKOLAND, Warszawa; ss. 11–22.
- Sroka W., Musiał W. (2016). Rolnictwo i gospodarstwa rolne na obszarach miejskich i podmiejskich – konceptualizacja oraz przesłanki rozwoju. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 84: 123–134.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U., 2020 r.
- Zimny L. (2007). Definitions and divisions of farming systems. *Acta Agrophysica*, 2 (10): 507–518.

**PROMOTING ENVIRONMENTAL AND NATURE CONSERVATION
UNDER THREE CAP PROJECTIONS IN 2004–2020**

Summary

Agriculture is a very important domain, the main goal of which is the production of food. In Poland it also remains the main user of geographical and production space. This affects the formation of the cultural landscape, which is also a living space for many species of plants and animals. The study presents in retrospect selected assumptions of the Common Agricultural Policy (CAP) relating to environmental protection and nature conservation. The analysis covered three already finished projections of the CAP, which were implemented in the periods 2004–2006, 2007–2013 and 2014–2020. The agri-environmental and agri-environment-climate measures were assessed, including organic farming, as well as requirements and prohibitions relating to Natura 2000 sites. The analysis is only a contribution to the development of broader assessments in terms of the diversity of instruments and their evaluation regarding ecological policy in agriculture. For the condensed evaluation of these programmes, so-called classical methods of analysis, including the comparative method, were used.

Key words: agri-environmental programme, agri-environment-climate measures, organic farming, Natura 2000 sites

Fot.: D. Dobrowolska